

**РЕКРЕАЦІЯ І ТУРИЗМ: УПРАВЛІННЯ ЕНДОГЕННО ОРІЄНТОВАНИМ
РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВЗАЄМОВПЛИВІВ**

Проаналізовано світові та вітчизняні детермінанти вдосконалення методології, методики прогнозування, стратегічного планування розвитку рекреаційної сфери регіону та практики реалізації прогнозів і планів. Обґрунтовано: відтворювальний підхід до названих процесів; використання переваг внутрішньорегіональної, міжрегіональної і міжнародної інтеграції при виробленні рекреаційного продукту; збільшення частки атракцій антропогенного походження у фінансових результатах діяльності; удосконалення просторових маркетингових досліджень; необхідність активізації поглиблених досліджень ренти і рентних відносин у цій сфері.

Проанализированы мировые и отечественные детерминанты усовершенствования методологии, методики прогнозирования, стратегического планирования развития рекреационной сферы региона и практики реализации прогнозов и планов. Обоснованы воспроизводственный подход к упомянутым процессам; использование преимуществ внутрирегиональной, межрегиональной и международной интеграции при формировании рекреационного продукта; увеличение доли атракций антропогенного происхождения в финансовых результатах деятельности; совершенствование пространственных маркетинговых исследований; необходимость углубленного исследования ренты и рентных отношений в этой сфере.

International and national determinants of methodology improvement, prognostication methods, strategic planning of the regional recreation sphere development, as well as prognoses and plans realization experience have been analyzed. Reproductive approach to the above stated processes, the use of the intraregional, extra regional and international integration benefits in the process of recreational product development, the growth of anthropogenic attraction portion in the process of financially resulted activities, further improvement of dimensional marketing researches, the need for instigations of profound rent and rental terms explorations in this field have been motivated.

Ключові слова: рекреація, туризм, відтворення, атракція природна, атракція антропогенна, економічна інтеграція, рента, рентні відносини.

Відомо, що нині динамічніше трансформується парадигма регіонального соціально-економічного розвитку. На зміну традиційним приходять концепції глобально орієнтованої регіональної політики, її соціогуманістичного імперативу, транснаціональної інтеграції і міжрегіональної конкуренції, просторового сталого розвитку територіальних соціально-економічних систем, в т.ч. рекреаційних.

Два надзвичайно складні, взаємопов'язані й одночасно суперечливі процеси – глобалізація і регіоналізація – спричиняють не тільки зміни соціально-економічні, але й суттєво впливають на трансформацію простору, прискорюючи темпи циклів «інтеграція – дезінтеграція». Формуються нові просторові утворення, що репрезентують наднаціональний, надрегіональний, надмуніципальний рівні і породжують виникнення нових економічних відносин між суб'єктами й об'єктами управління на всіх ієрархічних територіальних рівнях.

Традиційний перерозподіл, пересування, міграція, дифузія суб'єктів господарювання, факторів виробництва, ресурсів, капіталів, ринків поступаються економічно, соціально й екологічно більш ефективним мережевим структурам, полям економічного тяжіння до центрів розвитку, інституціональним просторовим утворенням, що виникають на існуючих або на новостворених ієрархічних елементах як форми інтеграції.

За умов глобалізації і тяжіння до неоекономіки міняються характер і масштаби конкурентних відносин. Все більше використовуються механізми партнерства

для посилення конкурентних переваг; просторовий поліцентризм; мережевий характер розвитку; соціальна спрямованість товарів і послуг, всієї економіки; активізуються позаієрархічні горизонтальні зв'язки; гравцями геоekonomіки використовуються системи розселення для дифузії інновацій. У регіоналістиці поступово вдосконалюється парадигма змісту понять «простір» (просторовість) та «інтеграція».

Вказані чинники, а особливо кризові явища в економіці, нестабільність зовнішнього середовища, обмеженість ресурсів накладають відбиток і на методологію, методику прогнозування та стратегічного планування регіонального розвитку рекреаційної сфери, і на практику формування та реалізації прогнозів і планів.

Оскільки все відчутніше даються взнаки наслідки сучасних світових та внутрішньоукраїнських процесів, логічно є поява нових вимог до змістового наповнення функцій регіонального управління рекреаційною сферою, потреби використання нових механізмів, інструментів та алгоритмів її комплексного розвитку, забезпечення конкурентоспроможності і ефективності.

Нині достатньо глибоко, на наш погляд, розроблені теоретико-методологічні основи дослідження сфери рекреації і туризму, аналізу й оцінки рівня їхнього розвитку. Вивчені також методологічні засади дослідження регіонального ринку туристичних послуг, інформаційного забезпечення регулювання та запропоновано конкретні зміни до системи визначень, класифікацій, показників статистики рекреації і туризму [1].

У процесі дослідження і розробки концептуальних засад регуляторної політики розвитку цього виду економічної діяльності уточнено методики розробки регіональних програм, визначено шляхи фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктів рекреаційної галузі, уточнено методику розрахунків показників, у т.ч. інтеграційного, інвестиційної привабливості рекреаційних підприємств, схеми управління ними [2].

Все предметніше розробляються інструменти регіонального маркетингу і моделі регіональних логістичних систем рекреаційної сфери [3].

Розроблено теоретико-методичні засади та механізми і моделі реалізації завдання переходу до економічно збалансованого розвитку рекреації на основі відповідної концепції.

І хоч різноманітним аспектам даної проблематики надана значна увага в наукових публікаціях численних вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків, відчувається гостра потреба упредметнення змісту заходів і встановлення алгоритмів реконфігурації механізмів розвитку рекреаційної сфери в системі соціально-економічного розвитку України на прикладі Карпатського регіону.

Маючи на руках оцінку природно-ресурсного потенціалу та економічне зонування рекреаційних територій регіону, їх місткість та екологічну регламентацію збалансованого розвитку, ми ще не можемо запропонувати достатньо обґрунтовані, чіткі алгоритми дій управлінським структурам щодо більш суттєвого підвищення ролі і внеску рекреації у соціально-економічний розвиток Карпатського регіону. Як модернізувати механізми формування та реалізації регіональної

політики в даній сфері? Чим та як компенсувати екологічні обмеження розвитку складових рекреаційного ринку і пов'язані з ним втрати фінансового характеру?

Це твердження повністю відповідає результатам досліджень ІРД НАНУ, в яких визначається, що проблема переходу до сталого розвитку має глибоку регіональну фізико-географічну, історико-генетичну, ментально-етнічну та моральну-етичну специфіку, яка зумовлює потребу опрацювання способів її розв'язання на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць різного рівня, населених пунктів чи окремих громад.

Метою даної статті є формулювання (на основі врахування сучасних світових процесів та аналізу існуючого стану) пропозицій щодо напрямів корекції парадигми управління рекреаційною сферою, окреслення алгоритмів цієї корекції. Ми погоджуємося з авторами, котрі давно висловили думку, що існуюча система технологій управління розвитком територіальних спільнот базового рівня є надзвичайно архаїчною, зберігаючи багато рис ще з часів функціонування грецьких міст-полісів та надання містам Магдебурзького права, і проводять сучасні об'єктивні детермінанти виникнення потреби у його модернізації [4]. Це значною мірою стосується і рекреаційної сфери як складової регіональної соціально-економічної системи.

Зауважимо, що оцінка якісних показників діяльності в рекреаційній сфері ускладнена через невідпрацьовані до кінця інформаційно-статистичні потоки. Скажімо, Державна служба туризму і курортів оперативну інформацію публікує лише у вигляді аналітичних довідок про роботу туроператорів та турагентів. Решта видів рекреаційної діяльності якісної оцінки оперативно не отримує.

З огляду на це скористаємося даними 2009 року по Україні в цілому. Тоді чинними були 7322 ліцензії, з них туроператорів – 2146 (29 %) та турагентів – 5176 (71 %). Фактично послуги надавали 4829 ліцензіатів, з них: туроператорів – 1475 (31 %) і турагентів – 3354 (69 %). Середня кількість працівників туроператорів та турагентів складала 22,8 тис. осіб, або 4,72 особи в середньому на одного діючого ліцензіата. Платежі до бюджету ліцензіатів становили 196,5 млн. грн. В середньому на одного ліцензіата, який надавав послуги, припадало 40,7 тис. грн. платежів до бюджету. Більше 60 % обсягів платежів до бюджету припадає на туристичні підприємства Києва (36,4 %), АР Крим (16,1%) та Івано-Франківської області (11,7 %) [5].

Звернемося до показників діяльності ліцензіатів Карпатського регіону (табл. 1). Всього у Карпатському регіоні в системі туризму діяло 2200 робочих місць. В середньому на одного ліцензіата припадало 5,6 осіб, що дещо більше, ніж у середньому по Україні (4,72). Ця цифра коливається від 4,2 особи у Львівській області до 7,5 особи – в Івано-Франківській. На одного ліцензіата припадає 1,09 млн. грн. обсягу наданих послуг, тоді як по Україні – 1,9 млн. грн. Платежі до бюджету в середньому на одного ліцензіата Карпатського регіону, який надавав послуги, припадало 85,5 тис. грн. (по Україні – 40,7 тис. грн.), тобто у 2 рази більше, ніж у середньому по країні.

Таблиця 1

Основні показники ліцензіатів (туроператори та турагенти)
Карпатського регіону за 2009 рік (форма №1 Тур)

Найменування області	К-ть під-в, що надавали послуги	Всього обслуговано туристів	К-ть екскурсантів	Обсяг наданих послуг	Платежі до бюджетів	Середньообл. к-ть працівників	Середньообл. к-ть працівників на 1 ліцензіата	Платежі до бюджету на 1 ліцензіата	Обсяг наданих послуг на 1 ліцензіата
	одиниць								
Закарпатська	63	56320	28394	27.4	2.719	454	7.2	43.158	434.92
Івано-Франківська	70	511397	521716	203.8	23.077	526	7.5	329.671	2911.43
Львівська	183	109947	79695	160.8	5.253	769	4.2	28.704	878.87
Чернівецька	75	63112	15950	33.8	2.392	451	6.0	31.893	450.66
Карпатський регіон	391	740776	645705	425.9	33440.7	2200	5.6	85.526	1089.25

У даному разі мова велась лише про туристичний сегмент рекреаційної сфери, з якого і наводилися цифри.

Загальний річний обсяг наданих у Карпатському регіоні туристичних послуг (форма №1-Тур «Звіт про діяльність туристичної організації» [додаток Б]) та санаторно-курортних послуг (форма №1- Курорт) коливається в межах 700-750 млн. грн., у т.ч. туристичних близько 426,0 млн. грн. [6].

Якщо ж через державні статистичні спостереження, адміністративні дані, окремі додаткові статистичні дослідження, експертні оцінки та врахування усіх специфічних продуктів підрахувати перелік рекреаційних та туристичних товарів і послуг, що споживалися рекреантами в межах Карпатського регіону, і визначити їх вартість (згідно з Державним класифікатором продукції і послуг України ДКО 16-97), то загальна вартість їх сягає 4,5-5,0 млрд. грн. [7], тобто більше, ніж попередні дані. Безпосередньо або опосередковано рекреаційне споживання здійснює стимулюючий вплив на розвиток щонайменше 20-и видів економічної діяльності і підтримує існування та розвиток народних ремесел, національної культурної спадщини.

Таблиця 2

Показники діяльності підприємств сфери туризму Чернівецької області*

№ з/п	Найменування показника	Роки				
		2005	2007	2008	2009	2010
1.	Кількість підприємств, юридичних осіб та відокремлених структурних підрозділів (одиниць)	71	68	58	55	59
2.	Обсяг реалізованих послуг у ринкових цінах (тис. грн.)	6932,9	16025,5	18545,4	14901,3	4871,9
3.	Частка послуг, реалізованих у сфері туризму, в загальному обсязі (%)	1,0	1,6	1,5	1,2	0,4
4.	Реалізація послуг у розрахунку на одного жителя (грн.)	7,5	17,7	20,5	16,5	5,39
5.	Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу (осіб)	280	188	164	147	-
6.	На одне підприємство (осіб)	3,9	2,7	2,8	2,6	-
7.	Середня чисельність позаштатних працівників (осіб)	44	23	18	19	-
8.	Середньомісячна зарплата одного працівника (грн.)	231,3	361,5	502,5	536,1	-
9.	Індекс фізичного обсягу реалізованих послуг (%)	67,5	107,8	104,3	68,3	30,3

ТУРИЗМ

10.	Грошові витрати домогосподарств на відпочинок і культуру (у грн. на одне господарство у середньому за місяць)	0,11	19,4	24,73	40,69	54,20
11.	Проміжне споживання, у тис. грн.	1519,7	12816,9	16683,5	10662,6	3192,8
	у %	21,9	79,9	89,9	71,5	65,5

⁷Джерело: Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області: Статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернівецькій області – Чернівці, 2011.

Але найбільш чітке уявлення про існуючі проблеми підвищення ролі рекреації в соціально-економічному розвитку регіону і шляхи їх подолання дає аналіз показників діяльності в розрізі областей. В даному разі розглянемо Чернівецьку область (табл. 2).

Частка послуг, реалізованих у сфері туризму, в загальному обсязі послуг у 2005–2010 роках коливалась від 0,4% (2010 рік) до 1,6% (2007 рік).

Реалізація туристичних послуг у розрахунку на одного жителя складала від 5,39 грн. (2010 рік) до 20,5 грн. (2008 рік).

Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу в цьому виді діяльності складала 280 осіб у 2005 році і 147 у 2009. Отже, на одне діюче підприємство припало у різні роки від 2,6 осіб (2009 р.) до 3,9 (2005 р.). Середня місячна зарплата коливалась від 280 грн. (2005 р.) до 536,1 (2009 р.). Індекс фізичного обсягу реалізованих послуг в останні роки різко падає.

Наведені дані дозволяють зробити висновок про очевидну фінансову неспроможність, низьку інвестиційно-інноваційну продуктивність, невідворотно вузький часовий обрій у діловому мисленні суб'єктів підприємницької діяльності у розглянутому виді економічної діяльності.

Розміри місячних грошових витрат домогосподарств на відпочинок і культуру (від 0,11 грн. у 2005 році до 54,2 грн. у 2010), середньомісячної зарплати працівників туристичної сфери, а також питома вага проміжного споживання дають підстави стверджувати, що про створення великої доданої вартості поки що годі й думати.

Ці та інші факти і міркування дозволяють зробити наступні висновки.

1. Пошук шляхів підвищення ролі рекреації у соціально-економічному розвитку регіону слід вести в руслі відтворювальних процесів і механізмів. Чому пропонується брати за основу саме відтворювальний аспект? По-перше, методологічною основою управління регіоном є відтворювальний підхід, що охоплює взаємозв'язки суб'єктів його економіки і дає можливість комплексно аналізувати їхню поведінку з позицій завдань соціально-економічного розвитку, виділити відтворювальні цикли, котрі слід збалансувати. По-друге, відтворювальний аспект дозволяє краще шукати збалансованого використання ПРП і відтворення природного капіталу. І перше, і друге базується на тому, що головні характеристики процесів відтворення визначаються структурою ВРП, а об'єктивні передумови мобілізації відтворювальних ресурсів та часток різних видів економічної діяльності закладені, передусім, у пропорціях розподілу ВДВ.

У формуванні стратегії розвитку рекреації серед визначальних вихідних положень мають бути результати аналізу пропорцій регіонального відтворення

(загальноекономічних, структурних, соціально-економічних, економіко-демографічних, фінансово-економічних, економіко-екологічних) і основних тенденцій відтворювальних процесів регіону в усіх його фазах (виробництво, розподіл і перерозподіл, обмін, споживання, нагромадження).

2. Регулюючи розвиток рекреаційної сфери, слід виходити з контексту господарсько-фінансових проблем і механізмів країни і регіону, оцінювати його перш за все за кількістю створених нових робочих місць. Навряд чи потрібне тут розлоге обґрунтування. Нагадаємо лише принагідно одне з лаконічних визначень сутності економічного розвитку, давно сформульованих Дадлі Сірсом: «Щоб дізнатися, чи розвивається країна, варто поставити запитання: що сталося з бідністю? як змінився рівень безробіття? який ступінь диференціації? Якщо всі три показники скоротилися порівняно з високим початковим рівнем, то країна, без сумніву, переживає період розвитку. Якщо один чи два з них, а особливо усі три, погіршились, то дивно говорити про розвиток навіть за подвійного зростання доходу на одну особу» [8].

3. Надзвичайно актуалізується використання можливостей, які відкриває для більш динамічного розвитку рекреації і нарощування виробництва ВДВ внутрішньорегіональна, міжрегіональна і міжнародна економічна інтеграція суб'єктів діяльності в цій сфері. Інтеграційна складова дозволяє здійснити «обхідні», невитратні варіанти розв'язання згаданого завдання, трансформувати суб'єкти рекреаційного господарювання до стану фінансової спроможності та інвестиційної привабливості. Форм інтеграції, зокрема виробничо-ресурсної, є десятки. Вони узагальнені науковцями. Вченими ІРД НАНУ запропоновано методологію дослідження та регулювання інтеграційних процесів, схеми взаємозв'язку їхніх організаційних і просторових форм, стадії еволюції, еволюційний цикл та еволюційна спіраль тощо [9; 10]. Вивчені з відповідними рекомендаціями й особливості регіонального регулювання економічної інтеграції [11]. У даному випадку і перш за все йдеться, скажімо, про розробку комплексних диверсифікованих туристичних продуктів у контексті кластерного розвитку туризму; розробку транзитних маршрутних та транскордонних турів з використанням переваг транспортно-географічного положення, а також спільної із зарубіжжям історичної спадщини тощо.

4. Слід розглядати дану проблематику на основі просторово-часового аналізу взаємодії людини з природними атрактивними рекреаційними ресурсами Карпат, розмежовувати й аналізувати рекреаційні атракції та ресурси природного й антропогенного походження. Це дасть ґрунт для пошуку чинників їхнього збалансованого співіснування, сумісної охорони та поліпшення довкілля завдяки застосуванню запропонованих заходів, дозволить знайти межі, за якими природні рекреаційні комплекси мають періодично або постійно замінюватись рекреаційними комплексами антропогенного походження з метою нарощування соціального ефекту та фінансових результатів.

Вчені, котрі досліджують Карпатський регіон, вже сьогодні мають доробок, необхідний для того, щоб запропонувати владним структурам і господарюючим суб'єктам зведення рекреаційних норм, нормативів і правил, затверджених

законодавчо, в межах яких здійснювалась би рекреаційна діяльність. Кожна територіальна громада має можливість керуватися нормативами рекреаційного природокористування, які розробили науковці, затвердив уряд та які б орієнтували щодо шляхів використання природозберігаючих атракцій антропогенного походження [12-16].

Задля переконливішої аргументації необхідності шукати резерви нарощування фінансових результатів у пріоритетному використанні атракцій антропогенного, а не природного походження наведемо результати деяких досліджень. У даному випадку йдеться про природні ландшафти.

У Чернівецькій області багато водойм використовуються як бази відпочинку, в основу функціонування яких покладена аналогія з аквапарками. Але відповідні комплекс послуг і належні умови відпочиваючим не забезпечуються через низку зрозумілих об'єктивних обставин. Особливо це стосується санітарно-гігієнічних умов, зокрема якості води. Чи не варто розглядати інші варіанти використання водойм, а послуги населенню надавати в справжніх аквапарках? Звернемося до деяких цифр.

«Встановлено, що за рік із води та ґрунту 1 га заростей очерету поглинає близько 850 кг калію, 122 кг фосфору, 450 кг натрію, 277 кг сірки, 95 кг магнію, стільки ж кальцію, понад 160 кг мінерального азоту тощо» [17].

На 1 га заростей очерету росте 350 тис. одиниць цих рослин, і поглинаюча площа їх коренів дорівнює 112 420 м². Така потужна коренева система служить природним фактором для різних домішок, що знаходяться у воді. Очерет також може осушити болото й укріпити своїм корінням навіть найнестійкіший берег. У коренях і стеблах очерету є повітряні пустоти, котрі за довжини коренів 2 м пронизують болотний ґрунт та утворюють «вентиляційний» канал, яким повітря надходить у ґрунт, прискорюючи окислювальні процеси. Також очерет запобігає розмноженню синьо-зелених водоростей, які спричинюють шкідливе «цвітіння» води. Тому штучні насадження очерету можуть слугувати натуральним фільтром очищення води. Потрібно лише час від часу скошувати очерет, щоб його відмерлі стебла не забруднювали водойму [18, 19]. Звісно, таких аргументованих прикладів можна навести багато.

Нині все більше європейських громадян бажають у своєму помешканні мати якомога більше натуральних компонентів. Популярним став і очерет, який не вирощують штучно, але його можна скосити на заповідних територіях. А приблизний аналіз показав, що при вирощуванні пшениці в Україні отримується продукції в середньому на \$ 400 у рік з 1 га. Переводячи в продукцію тваринництва, можна збільшити до \$ 1600. А ось просто косити очерет для експорту – близько \$ 10 000 з га [20].

Звісно, визначальним чинником розвитку рекреації Карпатського регіону є природно-рекреаційні ресурси. Ресурсна парадигма віддзеркалює дію закону абсолютних переваг, чинність якого незаперечна. А визначальною формою організації споживання є рекреаційний ринок як механізм врівноваження попиту і пропозиції.

Упереджувати порушення екологічних обмежень, постійно нарощувати обсяги

рекреаційних послуг, що базуються на атракціях, уникати відчутних втрат у доходах можна шляхом: диверсифікації рекреаційних послуг за рахунок науково-технічного, інвестиційного та трудового потенціалу регіону; спеціалізації на принципово нових антициклічних та короткотривалих технологіях надання рекреаційних послуг; нарощування обсягів туристичних послуг з елементами екстриму; масштабного і динамічного розвитку заповідної справи [21].

5. Необхідно поглибити дослідження ренти і рентних відносин, економічної оцінки земель рекреаційного призначення, міських, селищних та інших територій, об'єктивних механізмів утворення, розподілу та привласнення диференціальної ренти I та II, монопольної ренти, оподаткування послуг, що містять ренту. Нині в Україні спеціальна система вилучення рентних доходів відсутня. Однак формально рентні відносини регулюються наступними платежами: за землю; за користування надрами для видобування корисних копалин; за спеціальне використання водних ресурсів; за спеціальне використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду; за спеціальне використання диких тварин; за спеціальне використання рибних та інших живих водних ресурсів.

Звісно, використання даного інструменту повинно спиратися на економічний аналіз джерел прибутку суб'єктів господарювання в рекреаційній сфері. Це потрібно хоча б для того, щоб упередити осідання значної (іноді більшої) частини доданої вартості у посередників. Зауважимо принагідно, що цьому ж має бути підпорядковане вдосконалення всієї структури управління рекреаційною сферою.

6. Потрібна більш чітка й обов'язкова орієнтація на просторові маркетингові дослідження, створення інтегрованої бази даних про кількісний і якісний (в динаміці, ретроспективний і перспективний) стан на регіональному, вітчизняному і міжнародному ринках рекреації. Це не що інше, як цілеспрямована комплексна діяльність з метою виявлення факторів конкурентоспроможності рекреаційного господарства, його потенціалу, підвищення ділової, в т.ч. інвестиційної, привабливості задля нарощування виробництва ВДВ і збільшення надходжень до регіонального бюджету з урахуванням головної вимоги – зниження техногенного тиску до стабільного прийнятного рівня.

Швидше за все йдеться про маркетинг партнерський і синергії – корпоративну філософію Карпатського регіону, концепцію, стратегію, тактику та технологію визначення і реалізації заходів щодо його соціально-економічного розвитку, ядром яких є формування і збереження державно-приватної і міжрегіональної (недискретної) співпраці з сумісниками і споживачами, формування і утримання потрібних ринків та клієнтів, доступність економічно активних суб'єктів до нової інформації щодо минулого досвіду підприємництва у сфері рекреації і прийняття наступних рішень щодо цього. Це дозволяє забезпечити набір бізнесових ніш за єдиною регіональною бізнес-логікою і партнерські відносини з конкурентами.

Важливо врахувати, що скільки є класів рекреаційних послуг і товарів з різними сферами дії і рівнями вигод, стільки ж є рівнів влади, об'єктивно здатних виражати інтереси їхніх продуцентів і споживачів.

Подальші дослідження на даному етапі слід було б зосередити на пошуку алгоритмів реалізації перелічених особливостей регулювання розвитку

рекреаційної сфери як складової соціально-економічного розвитку регіону та використанні для цього економіко-математичних методів і комп'ютерних технологій.

Список використаних джерел:

1. Любіцева О.О. Ринки туристичних послуг / О.О. Любіцева. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Альтерпрес, 2003. – 436 с.
2. Кравців В.С. Методологічні засади дослідження регіонального ринку туристичних послуг / В.С. Кравців, В.О. Полюга // Збірник наукових праць. Економічні науки. – Чернівці : Книги – XXI, 2006. – С. 61–70.
3. Шульгіна Л.М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу : монографія / Л.М. Шульгіна. – К. : Київ. націон. торгово-економічний ун-т, 2005. – 597 с.
4. Монастирський Г.Л. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 119–125.
5. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за 2009 рік (дані за формою №1-ТУР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=2083.
6. Кифяк В.Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем : теорія, методологія, практика : монографія / В.Ф. Кифяк. – Київ ; Чернівці : Книги-XXI, 2010. – С. 245–246.
7. Dudley S. The Political Economy of Nationalism / Seers Dudley. – New York : Oxford University Press, 1983. – P.3.
8. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія / І. Сторонянська, С. Шульц ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів : Арал, 2007. – 292 с.
9. Сторонянська Ірина. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / Ірина Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 324 с. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
10. Євдокименко В.К. Особливості регіонального регулювання економічної інтеграції : монографія / В.К. Євдокименко, І.В. Яскал. – Чернівці : Прут, 2011. – 256 с.
11. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методики аналізу, термінологія, районування : монографія / О.О. Бейдик. – К. : КНУ, 2001. – 397 с.
12. Гайдук А.Б. Економічне регулювання розвитку сфери туристичних послуг : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / А.Б. Гайдук ; Держ. ун-т «Львівська політехніка». – Л., 1999. – 19 с.
13. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / [Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В. Кузик С.П.]. – Львів : НАН України, 1999. – 78 с.
14. Крачило М.П. Основи екології та природокористування : навч. посібник / М.П. Крачило. – К. : Крамар, 1998. – 170 с.
15. Рекреаційно-туристичний комплекс України ; відп. ред. М.І. Долішній. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 1997. – 259 с.
16. Короткевич П.Г. К вопросу использования водоочистных свойств тростника обыкновенного / П.Г. Короткевич // Водные ресурсы. – 1976. – №5. – С. 191–197.
17. Зеров М.Н. Вища водна рослинність заплавної водойм верхнього і середнього Дніпра / М.Н. Зеров // Праці інституту гідробіології АНУРСР. – 1941. – № 20. – С. 88–114.
18. Зеров Н.Н. Формирование растительности и зарастания водохранилищ Днепровского каскада / Н.Н. Зеров. – К. : наукова думка. – 1976. – С. 141.
19. Хайлов Кирило. Біосфера й Україна. Світогляд початку ХХІ століття / Кирило Хайлов, Юрій Юрченко // Світогляд. – № 3 (11). – 2008. – С. 50–62.
20. Євдокименко В.К. Природні і антропогенні атракції в стратегії освоєння рекреаційного потенціалу Карпат / В.К. Євдокименко, В.С. Запал // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегії дій : зб. наук. праць. Вип. 6 (62) ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2006. – С. 192–198.